

31 października 2018

Pińczów - nadnidziańskie miasto sztuki

Pińczów - średniowieczne miasto rycerskie, założone zostało przez biskupa krakowskiego, Zbigniewa Oleśnickiego herbu Dębno. Położone nad meandrami Nidy, jest od ponad 600 lat ważnym centrum gospodarczym i kulturalnym Poniądzia. Wspomniany biskup ufundował w Pińczowie najpiękniejszy w XV-wiecznej Polsce zamek, którego bryła dominowała w panoramie miasta nieprzerwanie aż do XIX wieku. W stuleciach XVI i XVII mieszkający tu ludzie wytworzyli wzór społeczeństwa kierującego się zasadami tolerancji i zgodnego współżycia ze sobą. Atmosferę, w której swobodnie rozwijać się mógł humanizm i wolnomyślicielstwo, stworzył bez wątpienia Mikołaj Oleśnicki, wyznawca wykładu religijnych nauk Jana Kalwina. Z

kolei za czasów katolickiego biskupa, Piotra Myszkowskiego, Pińczów zasłynął jako ośrodek artystycznego kamieniarstwa i rzeźby - obok ośrodków w Gdańsku, Krakowie czy w Chęcinach.

Echa tego wielkiego pobudzenia ludzkiego ducha można odczytać w wystroju miejscowych kościołów, zachowanych dokumentach oraz w atmosferze starej zabudowy Pińczowa, uroczo wpisanej w przepiękny pejzaż...

Okolo 1424 roku biskup krakowski i kanclerz Królestwa Polskiego, Zbigniew Oleśnicki wioskę Piandziczów ze starym zamkiem wraz z innymi osadami zakupił dla brata swego Jana Głowacza, marszałka wielkiego koronnego, zamierzając utworzyć w Pińczowie główną siedzibę swego rodu (Jan Głowacz jest pochowany w kościele na Świętym Krzyżu - obecnie już bez nagrobka). W starym dokumencie czytamy: "Król polski, Władysław Jagiełło wynagradzając zasługi Jana Głowacza z Oleśnicy, kasztelana żarnowskiego i ojca jego Jana, sędziego ziemi krakowskiej, oddane przy obronie ziemi litewskiej i zamków wileńskich, wieś jego Pyandziczow, o której powiadali, że za poprzednich królów była lokowana jako miasto wraz z przyległymi wsiami Kopernią i Wierciszowem i innymi przenosi na prawo magdeburskie". Miasto stanęło na starej, ruchliwej przeprawie przez Nidę drogi do Wiślicy. Rozwój miasta zapewniać miał ośmiodniowy jarmark doroczny w niedzielę po Trójcy Świętej i targ cotygodniowy odbywany w czwartki. W XV i XVI wieku miasto rozwijało się doskonale, czerpiąc wielkie zyski z handlu, rzemiosła - ale nie bez znaczenia była hodowla miejscowego bydła oraz koni, jak i prowadzone przez mieszczan rolnictwo.

Niebawem, w roku 1430, możny ten pan ufundował w mieście kościół parafialny pw. św. Jana, a w roku potem zdecydował się na fundację kolegium kanoników, dzięki czemu kościół pińczowski nabrał wielkiego znaczenia w regionie - stać się miał kolegiatą. Pierwotny zamysł fundatora uległ jednak zmianie - do tegoż kościoła dobudowano klasztor, w którym (w 1436 roku) osadzono zakon paulinów. Bracia zakonni w roku 1449 otrzymali na własność kościół parafialny wraz uposażeniem w Wierciszowie. Pierwszym przeorem klasztoru został Mikołaj z Borzynowa, którym nieopodal klasztoru założył sady i winnice - widoczne na mapie z lat 20. XIX w. - dziś wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

Pińczowski zamek ukończony został po 30 latach budowy, a pochłonął astronomiczne sumy - wydane w dużej mierze na jego ozdobę w postaci niezwykle smacznej artystycznie kamieniarki. Żyjący w połowie XV wieku nasz dziejopis Jan Długosz zaliczył go do najokazalszych i najpiękniejszych w całym Królestwie Polskim.

Kościółowi w Pińczowie wiele uwagi poświęcił Jan Długosz. W jego *Dziejach Polski* czytamy, że "...Zbigniew Oleśnicki kardynał za zgodą swego brata Jana Głowacza wojewody

sandomierskiego, zamienił w 1436 r. kościół parafialny pw. św. Jana Ewangelisty w mieście Pińczowie, wymurowany przez siebie, na kościół zakonny klasztoru św. Pawła i teraz wyznacza mu uposażenie kościołów parafialnych św. Jana w Pińczowie i Panny Marii w Wierciszowie, wcielając je do klasztoru, mianowicie dziesięcinę snopową z pól folwarku Jana Oleśnickiego wojewody sandomierskiego w Koperni, 3 łąki – jedną koło rzeki Nidy, koło miejsca zwanego Bystrzec, drugą zwaną Smyodochowoy i trzecią koło łąki wójta, staw koło łązni w Pińczowie, ogród nad Nidą, dziesięcinę snopową “castri et civitatis” (z pól należących do właściciela zamku oraz z pól miejskich) w Pińczowie, dziesięcinę snopową z wszystkich ról w Wierciszowie, z ról sołtysa we wsi Kowala, z niektórych pól leżących przy drodze w kierunku Wiślicy w Marzęcinie, z ról folwarcznych Jana Oleśnickiego wojewody sandomierskiego w Brześciu, z folwarku tegoż wojewody w Podłężu. Ponadto klasztor otrzymuje 2 łąny w Wierciszowie koło drogi “versus montem” (koło góry), staw koło Wierciszowa, 2 łąki koło Wierciszowa, które dotąd należały do kościoła w Wierciszowie, dziesięciny snopowe ze stołu biskupiego, mianowicie ze wszystkich ról z wyjątkiem ról prepozyta norbertańskiego w Krzyżanowicach, z ról kmiecych i sołtysich w Wełeczu, wyjąwszy folwark królewski, z ról kmiecych w Koperni, Kowali i Pasturce, nawet wówczas gdyby role kmiece zostały zmienione na folwarki. Dają też obaj bracia klasztorowi swoją wieś dziedziczną Podłęże”.

Pierwotna świątynia zbudowana została w stylu gotyckim z ciosów kamiennych, słynnego miejscowego “pińczaka”. W roku 1642 został on gruntownie przebudowany na kościół bazylikowy w stylu manierystyczno-barokowym (konsekracja miała miejsce 26 listopada 1656 r.). Jest to budowla trójnawowa, wzniesiona na planie czworoboku, nawa główna ma cztery przęsła, prezbiterium, węższe i niższe jest dwuprzęsłowe i zamknięte jest półkolistą apsydą. Do boku północnego nawy dobudowano w drugiej połowie XVII stulecia Kaplicę Aniołów nakrytą kopułą. W ten sposób ukształtowała się charakterystyczna bryła świątyni. Ściana zachodnia ozdobiona została wyniosłym barokowym szczytem. Zachowane gotyckie, późnorennesansowe i wczesnorennesansowe portale dokumentują zaistniałe w budowlu zmiany.

Wnętrze kościoła utrzymane jest w duchu baroku z bogatymi dekoracjami malarskimi i sztukatorskimi. Ołtarz główny zdobiony złożonymi kolumnami korynckimi, a na ich szczytach umieszczone zostały figury św. Piotra, św. Pawła oraz aniołów. Prezbiterium zdobią piękne rzeźbione stalle – czyli ozdobne ławy przeznaczone dla braci zakonnych.

Architekturę zespołu klasztornego znakomicie akcentuje wolnostojąca dzwonnica pochodząca z lat 1685-1691 z charakterystycznym, barokowym hełmem. Sam budynek klasztorny jest wczesnobarokowy, choć w swoich zrębach pochodzi z pierwszej połowy XV stulecia. Budowla jest czteroskrzydłowa z krążgankowym wirydarzem. W większości

pomieszczeń zachowały się sklepienia kolebkowo-krzyżowe lub kolebkowe z lunetami. Obecnie w budynku swoją siedzibę ma Muzeum Regionalne i samorządowe centrum kultury.

W Pińczowie znajduje się drugi jeszcze zespół klasztorny, który aktualnie należy do oo. reformatów. Jest to świątynia parafialna w Pińczowie pw. Nawiedzenia NMP pochodząca z 1587 roku. Niezwykłe są jej dzieje – w roku 1605 została przekazana reformatom, ale już w 1610 r. bracia zakonni opuścili jej mury. W pierwszej ćwierci XVII w. wzniesiono po bokach kościoła dwie kaplice kopułowe, w której chowani byli przedstawiciele okolicznej szlachty, jednak już w 1647 roku kościół został opuszczony przez zakonników, którzy zdecydowali się powrócić dopiero po 1683 roku. Obecnie kościół posiada jedną wydłużoną, pięcioprzęsłową nawę i jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte półkoliście.

Najbardziej dziś znanym elementem krajobrazu okolic miasta Pińczów jest stojąca na sąsiednim względem Wzgórza Zamkowego naturalnym wzniesieniu, Kaplica św. Anny. Jest ona wzniesiona ok. 1600 roku z ciosów białego kamienia (tzw. “pińczaka”), autorstwa najwybitniejszego spośród wszystkich artystów Pińczowa, architekta i rzeźbiarza – Santi Gucciego. Bryłę jej stanowią dwa połączone ze sobą sześciany, oba przykryte kopułami z latarniami, z których mniejszy stanowi kruchtę, zaś większy “nawę”. Wzniesiona z fundacji Zygmunta Myszkowskiego, jest pierwszą na terenie Polski wolnostojącą kaplicą kopułową. Utrzymana jest w stylu manierystyczno-renesansowym – nowym, modnym wówczas stylu architektonicznym. W jej najbliższym otoczeniu wzniesione zostały ziemne umocnienia w postaci bastionu, skąd umieszczona artyleria mogła skutecznie bronić drogi dojazdowej do Pińczowa od strony północnej oraz przebiegającej pod miastem przeprawy przez Nidę. Obok kaplicy stoją dziś kamienne figury pochodzące z 1 poł. XIX w.: św. Pawła, św. Tekli oraz św. Michała.

U stóp wzgórza zamkowego w latach 1773-1784 zbudowany został pałac, jak się przypuszcza według projektu Franciszka Naxa dla Ferdynanda Wielopolskiego. Powodem budowy nowej rezydencji protektorów miasta był zły stan dotychczasowej ich siedziby w Pińczowie – pińczowskiego zamku. Pałac utrzymany jest w stylu klasycystycznym. Budynek jest jednopiętrowy z pseudo ryzalitem od przodu i bocznym skrzydłem od strony ogrodu. Na fasadzie budynku umieszczony jest ganek z tympanonem, który ozdobiony jest kartuszem z herbem Wielopolskich. Pałac otoczony jest parkiem utrzymanym w stylu późnobarokowym, założonym na pozostałościach ogrodu z XVI wieku. Otacza go ogrodzenie kamienne z 1780 r. z basztą ogrodową wzniesioną z kamienia w 1600 roku, autorstwa Santi Gucciego.

Zabudowa mieszcząca się pochodzi w chwili obecnej głównie z XIX i XX wieku. Największe jej skupiska zachowały się przy ulicach: Grodziskowej, Górnej, Batalionów Chłopskich, Bednarskiej i Klasztornej. Wyróżnia się tzw. Dom na Mirowie, czyli już na terenie nowego

miasta, lokowanego obok miasta Pińczów. Jest to renesansowa kamienica, pochodząca z lat ok. 1550-1555, wzniesiona w południowo-wschodnim narożniku mirowskiego rynku. Budowla jest parterowa, nakryta stromym dachem. W jej wnętrzu znajduje się obszerna sień i trzy inne lokalności – jedno z nich, narożne, ma sklepienie kolebkowo-krzyżowe, a uwagę zasługują również obszerne, sklepione piwnice. Według tradycji, w XVI w. w tejże kamienicy mieściła się drukarnia ariańska.

W zabudowie obecnego miasta zachowała się w dobrym stanie synagoga żydowska, czyli inaczej dom modlitwy dla wyznawców judaizmu (a nie świątynia – gdyż Żydzi mają tylko jedną świątynię – w Jerozolimie!), zamieszkujących Pińczów, Mirów, jak i okolicę. Jest to budowla murowana, piętrowa, podparta w narożach szkarpami. Zachowała się niemal bez zmian od czasu swego powstania, to jest od przełomu XVI i XVII stulecia. Wnętrze podzielone jest na trzy pomieszczenia, z których największym jest sala modlitw (męska) ze sklepieniem kolebkowym z lunetami, oraz przedsionek i babiniec. Na uwagę zasługuje wystrój architektoniczny – w tym portal znajdujący się pomiędzy przedsionkiem a salą modlitw, kamienna skarbona z początku XVII w., oraz fragmenty odkutej w kamieniu szafy na rodąły, czyli Aron Hakodesz (z języka hebrajskiego: ארון הקודש ארון), inaczej “święta arka”, najważniejszy element wyposażenia synagogi umieszczony na osi ściany skierowanej w stronę Jerozolimy – tak jak katolickie kościoły orientowane.

Galeria zdjęć

